

Mirjana ULE, Blanka TIVADAR, Andreja ŽIVODER*

»NA MLADIH SVET STOJI, KJE PA STOJIMO MLADI – ŠTUDENTJE?«**

Povzetek. V članku predstavljamo raziskovalne podatke o družbenem položaju študentske mladine, ki smo jih pridobili v letu 2008, na vzorcu študentov štirih univerz v Sloveniji (UL, UM, UP in UNG). V raziskavi nas je zanimalo, kako študentje upravljajo z izzivi in tveganji sodobne družbe, kako so opremljeni za tranzicijo v odraslost, ali še širše, koliko je študentska mladina v današnji poznomoderni družbi še kulturna avantgarda družbenega razvoja. Sprašujemo se, ali imamo opraviti s procesom prehajanja študija (kot blaga, dobrine, veščine) iz domene želje (po znanju, veščinah, osebni rasti, kritični miselnosti) v domeno zahteve (boj za čim boljši socialno-ekonomski položaj na trgu dela in v družbi nasploh). Če sprejmemo ugotovitve, da se študij oziroma izobrazbeni naziv vse bolj premešča na raven zahteve; kaj to pomeni za sam proces univerzitetnega izobraževanja, njegovo relevantnost v odnosu do trga dela, kako vpliva na socialno-ekonomski položaj študentov, na oblikovanje njihovih biografij in končno tudi, kaj to pomeni za stratifikacijske premike v družbi. Ključni pojmi: mladina, študenti, socialno-ekonomski položaj, prehodi v delo, (ne)zadovoljstvo, oblikovanje biografije, vrednote

7

Študentje kot strateški resurs in kot strošek sodobnih neoliberalnih družb

V zadnjih dveh letih sta se v Sloveniji zgodila dva večja študentska protesta; naslov tega prispevka prihaja iz enega izmed transparentov na zadnjem protestu, ki se je zgodil maja 2010. Prvi protest je bil usmerjen proti nameri vlade po uvedbi šolnin, drugi pa proti zakonu o malem delu, ki je trenutno še v javni razpravi. Oba protesta se zdita partikularna, posebno,

* Dr. Mirjana Ule, redna profesorica na Fakulteti za družbene vede; dr. Blanka Tivadar, docentka na Fakulteti za družbene vede; Andreja Živoder, univ. dipl. ekonomistka, raziskovalka na Fakulteti za družbene vede, Univerza v Ljubljani.

** Izvirni znanstveni članek.

če ju primerjamo s študentskimi protesti konec šestdesetih in sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ki so bila del svetovnega študentskega revolta in so dodobra pretresla lokalna okolja in svet. Obema protestoma je skupno to, da so se študenti uprli slabšanju študentskega standarda in dostopnosti študija. Zanimivo je, da sta tako politična kot medijska javnost na oba protesta reagirali s podcenjevanjem obeh dogodkov in se ukvarjali predvsem z ekscesi, ki so ju spremljali. Noben od protestov pa ni bil deležen kakšne posebne strokovne razprave. Pa vendarle dogodka nista povsem lokalna in partikularna. V zadnjih letih smo bili priče vrsti študentskih in mladinskih protestov ter demonstracij v mnogih evropskih državah; na primer v Italiji, Avstriji, Nemčiji, Franciji, Španiji, na Hrvaškem, Finskem, v Veliki Britaniji, Grčiji. To vendarle opozarja, da gre za nekaj več, kot le za naključne ali partikularne pojave, in da jih ni politično in strokovno modro omalovaževati (Bürne, 2009).

Ali lahko kakorkoli primerjamo sodobne študentske proteste s tistimi iz šestdesetih in sedemdesetih let prejšnjega stoletja? Bistveno za takratne študentske proteste je bilo nesorazmerje med relativno visoko ravno študentske socialne inovativnosti in libertarnih izkušenj na eni strani ter relativno zaprtostjo institucij in medijev za te pobude in izkušnje na drugi strani. Obenem pa so raziskovalci študentskih gibanj iz šestdesetih in sedemdesetih let množičnost in univerzalnost teh gibanj razlagali z nezavedno reakcijo mladih na družbene spremembe, ki so bile na obzorju. Ravno študentska gibanja naj bi napovedovala začetke poindustrijske družbe, informacijske družbe oziroma »družbe znanja«, v katerih postajajo strateški razvojni dejavniki znanje, inovacije, informacije, komunikacije in ne več množična industrijska proizvodnja in potrošnja (Keniston, 1971; Inglehart, 1977; Braungart, Braungart, 1989; Ule et al., 1996).

Tudi v sodobnih družbah osrednja nasprotja nastajajo prav na področju razvijanja znanja, izobraževanja, komunikacij. Eno takšnih nasprotij je nasprotje med instrumentalno, vrednotno nevtralno rabo znanja ter družbeno odgovorno uporabo znanja. Študentje so družbena skupina, ki je veliko pridobila od sodobne keynesijanske države blaginje; boljše in enakopravnejše oblike izobraževanja, socialno in zdravstveno zavarovanje, posebno pravno varstvo, celo vrsto institucij, ki so se »poklicno« ukvarjale s problemi mladih (Mizen, 2004). Ta model ukvarjanja z mladimi je razmeroma gladko tekkel dokler so trajali »zlati časi« ekonomskega vzpona in skoraj polne zaposlitve. Razmere so se spremenile s preobratom gospodarske rasti v gospodarsko krizo v zadnjih letih. Dejstvo je, da so se zlasti v zadnjih dveh letih obljube neoliberalnih ekonomistov in politikov o nenehnem razvoju in napredku izkazale za zmotne, in to zmoto še zlasti močno občutijo prav mladi ljudje, ki čakajo na pragu ekonomske in socialne odraslosti. (Arnett, 2007; Côté, 2007).

Študentje vstopajo v prihodnost, ki se zdi slabša, kot je bila preteklost in sedanjost njihovih staršev. Kriza zaposlovanja zlasti prizadeva mlade izobražence. Pretežno prekarno zaposleni mladi diplomiranci z zaposlitvami za določen čas, z nizkimi začetnimi dohodki, z malo ali nič sindikalnih pravic so v času ekonomskega booma predstavljali cenen rezervoar kvalificirane delovne sile za lastnike kapitala, katerih dobički so se neznansko kopičili (Griffin, 1993). V sedanji situaciji pa so zopet najbolj ogroženi tisti, ki končujejo šolanje in iščejo prve stalne zaposlitve. K tej kritični podobi svoje dodaja še »bolonjski proces«, ki se je izkazal »kot orodje »marketinizaranja« univerzitetnega študija in podrejanja univerz »logiki« kapitala«, kot ugotavlja Antione Lerougetel v svojem sestavku o študentskih protestih v Franciji l. 2003 (Lerougetel, 2003). Ta proces spreminja visokošolsko izobraževanje v neke vrste akademski tekoči trak, ki odpravlja univerzo kot mesto za oblikovanje identitete in samodefinitije mladih ljudi in jo spreminja v »šolo«, kjer morajo študentje zgolj redno slediti določenim učnim potekom in končati študij v določenem času. Časa in priložnosti za premislek o tem, kaj tam počnejo in kaj nameravajo početi z doseženim znanjem, pa ni (Lerougetel, 2003).

Danes je že bolj ali manj jasno, da temeljni vzrok za velik porast deleža mladih, ki nadaljujejo šolanje po srednji oz. poklicni šoli, ni posledica predvsem strateških odločitev in velikodušnosti državnih politik do mladih ali zavedanja pomena izobražbenega kapitala pri mladih. Danes se že kaže, da je to prej posledica manka priložnosti za smiselno zaposlovanje in zmanjševanje zgodnjega pritiska na trg delovne sile. Za veliko mladih je njihovo nadaljnje izobraževanje prej odsev manjših možnosti na trgu delovne sile kot večjih možnosti v izobraževanju (Côté, 2007). Res je, da se je povečala splošna raven izobrazbe med mladimi, vendar so z rastjo zahtev po bolj kvalificirani delovni sili zopet največ pridobili mladi iz srednjih in višjih slojev, ki dobivajo višje zaključne ocene ob zaključkih osnovnega in srednjega izobraževanja ter se vpisujejo v bolj prestižne šole. Predvsem za srednji in višji sloj je značilno, da se vlaganje v izobraževanje otrok smatra kot dobra »investicijska odločitev« (Carr Stelman, Powell, 1991; Reza Nakhaie, 2000; Voigt, 2007).

Za manjšino mladih so spremembe, ki so se zgodile, odprle možnosti za takšen uspeh, kariero, materialni standard, življenjski slog, ki ga še desetletje ali dve nazaj ni bilo mogoče misliti. Veliko mladih pa se sooča z negotovim delom za določen čas, s podaljšano odvisnostjo od izvirne družine, z znatnim povečanjem izobraževalnih in delovnih zahtev, z institucionaliziranjem nižjih dohodkov in z znatnim povečanjem stroškov za zagotavljanje vsaj razumne stopnje neodvisnosti (Côté, 2002). Raziskave kažejo, da so mladi vedno bolj podvrženi mejam in pritiskom, ki so povezani z njihovim razrednim položajem; posebni načini, na katere se institucionalizirajo lastnina in delovna sila, določajo različne položaje in sposobnosti ljudi za izkoriščanje

ekonomskih in političnih resursov v družbi. In tisti, ki lahko prodajajo svojo delovno silo, počno to pod vedno bolj zaostrenimi in drugačnimi pogoji kot dvajset let nazaj (Wyn, White, 1997; Furlong, Cartmel, 1997; Walter, 2006; Roberts, 2003). Če vzamemo v obzir še, da po šolanju redko dobijo delo, ustrezno njihovim kvalifikacijam, in da so na začetku običajno obsojeni na najnižja plačila, potem vidimo, da je postala cena prehoda iz izobraževanja v delo zelo visoka. Nizka cena dela mladih nagrajuje zaposlovalce, ne mlade. Zaposlovalci imajo korist, ko dobijo poceni plačano delovno silo z najnovejšo izobrazbo. Na ta način so mladi marginalizirani na trgu delovne sile, izključeni iz glavnih tokov odrasle družbe in posledično od izvorov moči. Brez svojih ekonomskih in političnih predstavnikov imajo tudi malo pravic, privilegijev in nižji družbeni status (Côté, 2002; Roberts, 2003; Ilišin, 2007). Na vse te probleme implicitno opozarjajo študentski nemiri po Evropi. Mogoče so ravno študentski in mladinski protesti po Evropi prvi znanilec zloma reprodukcijskega sistema neoliberalne ekonomije in neoliberalnih družb. Problem neoliberalnih ekonomij in družb je namreč, da delujejo bolj na ravni reprodukcije ekonomskega kapitala kot na ravni reprodukcije človeškega kapitala ter da prelagajo stroške slednjega na ramena posameznikov in njihove neformalne zasebne, predvsem družinske podpore (Beck in Beck-Gernsheim, 2002).

Položaj, problemi, orientacije študentov in študentk v Sloveniji

Kljub izjemnim spremembam, ki jih doživljajo mladi na prehodu v odraslost v zadnjem desetletju, pa v Sloveniji že od leta 2000 ni kontinuiranega raziskovanja mladine, ki bi preverila položaj mladih, njihove aspiracije, življenjske orientacije in strategije prehodov. Smo pa leta 2008 na pobudo Študentske organizacije Slovenije opravili večjo raziskavo o položaju študentske populacije v Sloveniji. Raziskava Socialnoekonomski položaj študentov v Sloveniji (Ule et al., 2008) je bila opravljena na štirih univerzah v Sloveniji: Univerzi v Ljubljani, Univerzi v Mariboru, Univerzi na Primorskem in Univerzi v Novi Gorici¹. V raziskavo je bilo vključenih skupno 3006 oseb, in sicer 1827 študentk in 1175 študentov².

¹ Vzorčni načrt raziskave je bil izdelan na podlagi vzorčenja po skupinah, kjer so skupine posamezne fakultete na omenjenih univerzah, za katere smo definirali kvote. Kvote odražajo število vpisanih študentov na fakultetah na vsaki od univerz. Vzorčenje je tako sledilo izpolnitvi zahtevanih kvot števila anketiranih znotraj vzorčnih skupin.

² Razmerja v realiziranem vzorcu se ujemajo z dejanskim stanjem glede na število vpisanih študentov na posamezni fakulteti oz. univerzi (UL: 71 %, UM: 23 %, UP: 4 % in UNG: 1 %), njihov letnik študija (prvi: 39 %, drugi: 29 %, tretji: 20 % in četrti 12 %) ter njihov spol (ženske: 61 %, moški: 39 %). Anketiranje je potekalo na fakultetah v dneh od 21. aprila do 30. maja 2008. Anketiranci so izpolnili vprašalnik sami ali pa ga je izpolnil anketar po njihovem nareku.

Cilj raziskave je bil dobiti osnovne parametre o socialno-ekonomskem položaju, pogojih študija, percepciji vpliva na družbene spremembe, pripravljenosti za družbeni angažma ter problemih in strategijah prehoda. Rezultati raziskave so aktualni prav ta čas, ko niti politika niti mediji ne znajo komunicirati in interpretirati burnih odzivov študentov na nove zakonske ukrepe, ki se tičejo njihove ekonomske in zaposlitvene dejavnosti. Tu mislimo na zakon o malem delu, proti kateremu so se študentje javno odzvali, pa tudi na druge zakonske ukrepe, ki se sicer tičejo tudi mladih in študentov, pa nanje ne reagirajo. Rezultati raziskave dajejo uvid v trenuten profil študentske populacije in razkrivajo ozadje ambivalentne situacije položaja študentske populacije danes. Rezultate prikazujemo v štirih tematskih sklopih: socialno-ekonomski položaj študentov in študentk, odnos do študija, prehod v zaposlovanje ter družbena angažiranost študentske populacije.

Socialno-ekonomski položaj študentov in študentk v Sloveniji

Socialno-ekonomski položaj študentov v Sloveniji prikazujemo s podatki (1) o načinu bivanja v času študija, (2) socialnem statusu izvorne družine, (3) stroških študentskega življenja in virih preživljanja v času študija³.

Največ študentov vključenih v raziskavo v času študija biva doma (43,6%). Od tega jih 27,0% živi doma izven kraja študija in se na študij vozijo. Največ se jih od doma vozi na študij na Univerzo v Maribor (40%), najmanj na Univerzo na Primorskem. Doma v kraju študija jih živi 16,6%. Največ takih je iz Univerze v Ljubljani (18%), najmanj pa za iz Univerze na Primorskem (10%). V študentskem domu jih živi 22,8%, zopet največ iz Univerze v Ljubljani (24%) in približno enak odstotek iz Univerze v Mariboru (20%) in Univerze na Primorskem (19%). V najeti sobi jih živi 8,2%, najmanj iz Univerze v Mariboru (3%) in v najetem stanovanju jih živi 20,3%, največ iz Univerze na Primorskem (46%). Delež lastnega stanovanja je zelo majhen (2,6%), tu so predvsem študenti iz Univerze v Ljubljani (2,8%) in Maribora (2,3%).

Primerjava z raziskavo Eurostudent 2008 pokaže, da je način bivanja študentov v Sloveniji primerljiv z evropskimi. V Sloveniji živi nekoliko več študentov doma pri starših na račun nekoliko manjšega deleža vključenih v študentske domove. Ta podatek postane pomenljiv, če ga primerjavo z zadovoljstvom z bivanjem. V raziskavi Eurostudent 2008 so študenti odgovarjali tudi na vprašanje o zadovoljstvu z načinom bivanja in kar 50% tistih, ki bivajo doma, je (zelo) nezadovoljnih z načinom bivanja. Najbolj zadovoljni

³ Tudi analiza demografskih kazalcev kaže, da struktura študentov in študentk, vključenih v raziskavo, tako po spolu, vrsti študija, kraju bivanja, načinu študija in drugih kazalcih odraža splošno strukturo študentov na posameznih univerzah in je po tej plati primerljiva s splošnim vzorcem, čeprav gre za kvotni in ne reprezentativni vzorec študentov in študentk, vključenih v raziskavo.

so tisti v zasebnih sobah in stanovanjih. Je pa to po raziskavi Eurostudenta 2008 najdražji način bivanja (Eurostudent, 2008).

Socialni status izvorne družine smo merili z izobrazbo očeta in matere ter z delovnim statusom očeta in matere. Dokončano ali nedokončano osnovno šolo ima približno desetina staršev (10,0% mater in 8,0% očetov), slaba polovica jih ima poklicno ali srednješolsko izobrazbo (48,7% mater in 51,4% očetov), višjo izobrazbo jih ima slaba petina (18,1% mater in 16,0% očetov), visoko ali podiplomsko pa slaba četrtnina (23,3% mater in 24,6% očetov). Če te podatke primerjamo s podatki Banke statističnih podatkov o izobrazbi slovenskega prebivalstva med 40 in 59 letom starosti, vidimo, da je to precej več, kot znašajo popisni podatki iz leta 2002 (dokončana ali nedokončana osnovna šola: 33,7% mater in 22,1% očetov; poklicna ali srednješolska izobrazba: 49,7% mater in 62,4% očetov; višja izobrazba: 8,4% mater in 6,0% očetov; visoka šola ali več: 8,2% mater in 9,5% očetov) ter celo več, kot znašajo zadnji dostopni podatki o izobrazbi delovno aktivnega prebivalstva iz leta 2007 (dokončana ali nedokončana osnovna šola: 14,8% staršev; poklicna ali srednješolska izobrazba: 60,3% staršev; višja izobrazba: 6,8% staršev; visoka šola ali več: 18,1% staršev).

Podobno primerjavo med raziskovalnimi in popisnimi podatki o izobrazbi so naredili v zadnji raziskavi Eurostudent (Orr et al., 2008), da bi ocenili dostopnost visokošolskega študija v evropskih državah. Ugotovili so, da imata najbolj dostopen visokošolski sistem Nizozemska in Finska, ki jima sledijo Španija, Švica in Irska; najbolj socialno izključujoč pa je po Eurostudentovih podatkih v Latviji, na Slovaškem in Češkem ter v Romuniji in Bolgariji. Slovenija se nahaja v sredini, na 11 mestu med 20 državami, vključenimi v raziskavo. Pred njo je Italija in za njo Norveška (Orr et al., 2008: 63).

Pomembno vprašanje, ki ima širše posledice na posameznikovo življenjsko pot in umestitev v družbi, pa je tudi vprašanje virov prihodkov oz. financiranja študija.

Ocene o tem, koliko stroškov imajo študentje in njihove družine z njimi, se zelo razlikujejo (standardni odklon je kar 300 EUR). Povprečni stroški po ocenah študentov so 400 EUR mesečno, najpogostejši znesek, ki so ga navedli, pa je 300 EUR. Navajajo tri glavne vire prihodkov: skoraj vsem finančno pomagajo starši (90%), 45% jih ima štipendijo in 65% jih služi preko študentskega servisa. Starši in študentje sami (s študentskim delom) torej poskrbijo za približno 60% stroškov študentskega življenja, za 40% pa poskrbijo podjetja (s kadrovskimi štipendijami) in država s štipendijami ter drugimi socialnimi transferji.

Študente smo vprašali, kako bi ocenili svoj življenjski standard. Svetovne gospodarske krize maja 2008 v Sloveniji še nismo občutili, je bilo pa to obdobje velike podražitve živil in goriva. V raziskavi Eurobarometer je na primer leta 2008 kar 52% anketiranih prebivalcev Slovenije izjavilo, da si

lahko privoščijo manj dobrin kot pred petimi leti in samo 15 % jih je reklo, da si lahko privoščijo več. Od jeseni 2007 do maja 2008 je po podatkih slovenskega Eurobarometra število tistih, ki so imeli finančne probleme, naraslo za 20-odstotnih točk – iz 39 % na 59 % (Eurobarometer, 2008).

Odgovori študentov pa kažejo, da se večini študentov življenjski standard ni poslabšal. 57 % študentov je izjavilo, da je njihov standard enak kot pred letom dni. Za 23 % študentov je standard slabši, za 20 % pa je boljši. Rezultat bi nas presenetil, če ne bi poznali t. i. otrokocentričnosti slovenskih družin, v katerih starši postavljajo potrebe (odraslih) otrok pred svoje. Zato domnevamo, da so starši študentov finančne vire/prihranke preusmerili k otrokom, da bi jih obvarovali pred pomanjkanjem. Zanimive pa so primerjave znotraj študentske populacije, zajete v raziskavo. Primerjava po letnikih pokaže, da študentje predvsem prvega letnika v večji meri ocenjujejo, da je njihov življenjski standard slabši kot pred enim letom. Prav tako se slabša življenjski standard tistih, katerih starši imajo nižjo izobrazbo. Življenjski standard se slabša tudi tistim, ki živijo v študentskem domu ali v zasebni sobi.

Splošna ocena je torej, da je življenjski standard študentov z manj ugodnimi socialnimi pogoji izvorne družine slabši za razliko od tistih z boljšimi socialnimi pogoji izvorne družine, kjer ostaja življenjski standard isti ali se celo izboljšuje. Slabša se tudi standard tistih, ki v času študija ne živijo v izvorni družini. Tu prihaja do paradoksa: kot kažejo podatki Eurostudenta, je življenje v izvorni družini v času študija manj zadovoljujoče in manj zaželeno, obenem pa je cenejše in ugodnejše za življenjski standard (Orr et al., 2008). Če je študent odvisen od materialnih pogojev, mora torej v času študija pristajati na življenje v izvorni družini. Temu mora najbrž prilagoditi tudi izbiro študija in univerze. To pa podaljšuje njegovo odvisnost od staršev in družine, ne samo materialno, ampak tudi psihosocialno, kar otežuje osamosvajanje in prehod v odraslost.

Odnos do študija

Odnos do študija analiziramo s pomočjo naslednjih indikatorjev: (1) izbira študija, (2) zadovoljstvo s študijskim procesom, (3) uporaba študijskih gradiv, interneta, (4) študij v tujini. Kot kažejo statistični podatki, je v zadnjih desetih letih močno narasel vpis v terciarne oblike študije v vseh državah EU, še zlasti pa narašča delež žensk v njih. V študijskem letu 2007/2008 je bilo tako več kot 60 % študentske populacije v Sloveniji ženskega spola. A področja študija žensk se ne spreminjajo, saj se vpisujejo pretežno v družboslovne, humanistične, socialnoskrbstvene in zdravstvene programe.

Kot so pokazali rezultati naše raziskave, je po mnenju študentov in študentk najpomembnejši dejavnik pri izbiri študija lastna poklicna želja, ki naj bi kar v 79 % primerov precej ali zelo močno vplivala na izbiro študija. Na drugem mestu po vplivu so nasveti staršev, ki kar v 20 % precej ali zelo

močno vplivajo na izbiro študija študentov in študentk. Če dodamo še vpliv družinske tradicije, ki v 13 % precej ali zelo močno vpliva na izbiro študija, potem je vpliv staršev oz. družine na izbiro študija precej ali zelo močan kar pri tretjini študentov. Vsi ostali vplivi so manj pomembni. Tako na primer nasveti strokovnjakov kar pri 86 % študentov in študentk malo ali sploh ne vplivajo na izbiro študija. Tudi medijske informacije imajo kar pri 82 % študentov ali študentk majhen ali nikakršen vpliv na izbiro študija. Zanimivo, da tudi bližina kraja študija, kar za 80 % študentov nima vpliva na izbiro študija. Izbira študija je torej predvsem osebna izbira in odločitev, na katero vplivajo kvečjemu nasveti staršev ali družinska tradicija, manj pa drugi okoljski ali družbeni dejavniki. Primerjava po spolu pokaže, da študentke bolj upoštevajo nasvete staršev ter odločitve prijateljev in znancev.

Kot kažejo odgovori, dobra polovica študentov in študentk (57 %) obiskuje predavanja pogosto oz. zelo pogosto. Nikoli ali redko obiskuje predavanja 21 % in prav toliko jih obiskuje predavanja redno. Študentje se običajno učijo tam, kjer bivajo. Javne prostore za študij uporabljajo zelo redko, vse prostore skupaj uporablja samo 6,8 % študentov in študentk.

Najpogostejše študijsko gradivo pri pripravi na izpit so zapiski. 49 % študentov jih uporablja vedno, kar 90 % pa od pogosto do vedno. Sledijo učbeniki/knjige/priročniki, ki jih vedno uporablja 28 % študentov in študentk, od pogosto do vedno pa 80 % in internet, ki ga uporablja kot študijsko gradivo vedno samo 9,6 % študentov in študentk, od pogosto do vedno pa 50 % študentov in študentk. Vse tri vire skupaj pa od pogosto do vedno uporablja komaj 38 % študentov in študentk. Na vprašanje: »Ali kdaj uporabljaš internet?« je 99,5 % vprašanih odgovorilo pritrdilno. Tudi dostopnost do interneta je dobra. Na vprašanje: »Ali imaš tam, kjer stanuješ večino časa dostop do interneta?« je 92,5 % anketiranih odgovorilo pritrdilno. Kot kažejo rezultati, uporabljajo študentje v 88 % internet skoraj vsak dan.

Študentje in študentke so v splošnem zadovoljni s kakovostjo in razumljivostjo predavanj, s pripravljenostjo profesorjev in njihovim odnosom do študentov (približno 80 % jih je zadovoljnih). Malce manjše je zadovoljstvo s potekom vaj in seminarjev ter uporabnostjo pridobljenega znanja. Najbolj so s svojo fakulteto zadovoljni anketirani študenti Univerze v Ljubljani.

Med anketiranimi študenti so do sedaj samo 3 % opravili del dodiplomskega študija v tujini, kar je izjemno malo. V tujini je opravilo del študija več študentov (4,2 %) kot študentk (2,4 %). Prav tako je več tistih z višjo izobrazbo mater in očetov že študiralo v tujini; razlika glede na očetovo izobrazbo je celo malce večja kot glede na materino izobrazbo. Največ študentov (46 %) je preživelo v tujini en semester študija, 26 % jih je preživelo še krajši čas (do tri mesece).

Tudi v prihodnje jih večina ne namerava študirati v tujini, saj jih je na vprašanje: »Ali nameravaš v prihodnosti del študija opravljati v tujini?« pozitivno

izreklo samo 14%. V nameri po študiju v tujini ni razlik med spoloma, so pa razlike glede izobrazbe staršev. Čim višja je izobrazba staršev, tem bolj je ta namera izražena. Študentje kot možno destinacijo študija v tujini izbirajo predvsem tri države: Anglijo (21%), Španijo (17%) in Nemčijo (15,5%). Vse ostale države so zanje veliko manj zanimive. Očitno je pri enem delu študentov izbira države predvsem racionalna (znanje jezika države gostiteljice in ugled njenih univerz), pri drugem pa bolj hedonistična (kakovost življenja, podnebje).

Prehodi v zaposlovanje

Pričakovanja v zvezi s prehodi v zaposlovanje smo analizirali s pomočjo naslednjih indikatorjev: (1) percepcija težav pri zaposlovanju, (2) zaželenost poklicna pot oziroma poklicna kariera, (3) kaj so pripravljene narediti za izboljšanje poklicnih možnosti in (4) temeljnih (ne)zadovoljstvih študentov in študentk.

Težave pri zaposlovanju pričakuje polovica študentov (50,1%), vključeni v raziskavo; predvsem zaradi objektivnih težav pri zaposlovanju (39,7%) in zaradi pomanjkanja neformalnih socialnih omrežij (10,4%). Tisti, ki ne pričakujejo težav, jih ne predvsem zaradi socialnih mrež (5,7%) in zaradi tega, ker se šolajo za deficitarni poklic (27,9%). Primerjava med spoloma kaže, da študentke pričakujejo pomembno več težav pri zaposlovanju kot študentje. Statistični podatki o brezposelnosti mladih diplomantov že dolgo časa potrjujejo upravičenost njihovih skrbi. Po podatkih Republiškega zavoda za zaposlovanje med brezposelnimi mladimi diplomanti (mlajšimi od 30 let) močno prevladujejo ženske. V obdobju od 1998 do 2003 je bilo med brezposelnimi mladimi diplomanti približno 70% žensk (Verša in Spruk, 2004: 10), danes pa jih je po podatkih Republiškega zavoda za zaposlovanje že približno 80%.

Razlogi za tako veliko nesorazmerje med spoloma so vsaj tile: 1) študira več žensk kot moških pa tudi diplomira jih več, saj je med diplomanti terciarnih programov v Sloveniji dve tretjini žensk (Vertot, 2009). Ker je mladih diplomantk na trgu delovne sile več, jih je več tudi med brezposelnimi; 2) situacijo na trgu delovne sile mladih nasploh, še zlasti pa mladih žensk, poslabšuje vrsta njihovih diplom, po katerih ni posebnega povpraševanja. To so diplome iz družbenih ved, poslovnih ved in prava. Med diplomanti v Sloveniji prevladujejo ravno diplomanti s teh področij in med njimi je približno 70% žensk (Vertot, 2009) in 3) to je tudi izraz prikrite spolne diskriminacije deklet in mladih žensk v družini in družbi, ki jim je sicer omogočen dostop do izobraževanja, ker druge možnosti v mladosti ni. Se jih pa manj usmerja v propulzivne poklice, se za dekleta manj sprašuje, kaj bodo z izobrazbo počele, se manj načrtuje njihova poklicna kariera. Problemi se zaostrijo prav v najbolj občutljivem obdobju za formiranje odrasle identitete; na

prehodu v zaposlitev, kariero. Namesto, da bi bila družba zainteresirana, da se vložek v izobrazbo deklet realizira, se jim ponuja medijsko propagirane nadomestke v obliki skrbi za telo, modo in se jim tako sporoča, da družba ne računa resno nanje. Ker so sodobni prehodi v odraslost individualizirani, ker ni skupinske podpore in refleksije, dekleta ne morejo spregledati te »prevare«.

Rezultati tudi kažejo, da so študentje, katerih starši imajo nižjo izobrazbo, bolj zaskrbljeni za zaposlitev, ker nimajo zvez in poznanstev in jih tudi bolj skrbi splošna kriza zaposlovanja. Tisti, katerih starši imajo višjo izobrazbo, ne pričakujejo toliko težav pri zaposlovanju, ker ocenjujejo, da je njihov prihodnji poklic iskan.

Najbolj zaželeno delo za študente je državna služba. Kar 30,6% vprašanih študentov bi želelo opravljati poklicno delo v državni službi. V velikem podjetju bi želelo opravljati poklicno delo 18,7% in v malem podjetju 17,0% študentov in študentk. 14,5% bi želelo delati v svobodnem statusu in 12,8% v mednarodnih institucijah. Primerjava po spolu pokaže, da je za študentke še bolj zaželena državna služba kot za študente. Očitno si študentke bolj želijo varne službe, kar je razumljivo glede na njihovo izbiro študijskih smeri in glede na njihovo negotovost glede zaposlitve. Primerjava z izobrazbo staršev pokaže, da si tisti z nižjo izobrazbo staršev v večji meri želijo državno službo ali službo v večjem podjetju.

Kaj bi bili vprašani študentje pripravljeni narediti, da bi si izboljšali svoje poklicne možnosti? Predvsem so se pripravljene dopolnilno izobraževati (80,3%) in nadaljevati s podiplomskim študijem (73,1%). Nadalje so se pripravljene preseliti v večje mesto (63,6%). Ostale ponujene opcije, kot so: preseliti se v katerikoli kraj v Sloveniji (37,5%) ali v tujino (41,5%), sprejeti delo izven svoje strokovne izobrazbe (51,8%), politično se angažirati (21,9%), se odpovedati družini in otrokom (7,3%), so manj oziroma nesprejemljive za študente in študentke. Primerjava po spolu pa pokaže, da so študentke bolj pripravljene nadaljevati s podiplomskim študijem ali pa se dopolnilno izobraževati ter tudi spremeniti smer študija. Študentje pa so se v večji meri kot študentke pripravljene odpovedati družini in otrokom ter se politično angažirati.

Tudi na vprašanje o tem, s čim so študenti in študentke najbolj nezadovoljni, so odgovori pokazali, da so nezadovoljni z najbolj vitalnimi področji življenja za njihov prehod v ekonomsko in družbeno samostojnost: pogoji zaposlovanja (67,7%), pogoji urejanja stanovanjskega vprašanja (70,6%) in z možnostmi ustvarjanja družine (40,6%). Zadovoljni pa so z možnostjo zabave in razvedrila (79,2%) in možnostjo svobode mišljenja in govora (63,3%). Rezultati tudi kažejo, da so s pogoji zaposlovanja bolj nezadovoljne študentke kot študenti – nezadovoljnih je 73% žensk in 60% moških. Prav tako so bolj nezadovoljne z reševanjem stanovanjskih problemov in

možnostjo ustvarjanja družine. To je pomemben podatek za ustvarjalce zaposlitvene in družinske politike. Podobne rezultate dobimo tudi ob primerjavi z izobrazbo staršev. Čim nižjo izobrazbo imajo starši, tem manj so študenti zadovoljni z možnostjo zaposlovanja, reševanja stanovanjskih vprašanj in ekonomskega osamosvajanja, kar bi lahko pomenilo, da manj računajo na pomoč staršev (in njihovih zvez) kot njihovi vrstniki iz premožnejših družin.

Družbena angažiranost študentov

Družbeno vključenost študentov smo merili z naslednjimi indikatorji: (1) odnos do politike, (2) pripravljenost na družbeni angažma, (3) vpliv na družbene spremembe, (4) odnos do prihodnosti. Za odnos študentske populacije do politike in osebne angažiranosti je povsod v zahodnem svetu značilen rastoč individualizem in razpad starih struktur reda, ki so prejšnjim generacijam dajale trdno orientacijo. Mladi pogosto reagirajo z mešanico navzven usmerjenega pesimizma in osebnega optimizma, kar je paradoks te generacije. Zdi se, da izginjajo do sedaj veljavne norme skupinskega vedenja, da izginjajo stare predstave o kolektivnih dolžnostih in lojalnostih in se uveljavlja nova individualizirana etika vsakdanjega življenja.

Kot kažejo odgovori na vprašanje, kakšen interes imajo do politike, je 73 % študentov v naši raziskavi odgovorilo, da jih politika sploh ne zanima ali le malo, samo 6 % študentov politika zelo zanima. Odgovori na vprašanje, katero politično stranko bi volili, pokaže podobno razdelitev, kot je bila v tem času značilna za splošne javnomnenjske raziskave (SJM, 2008). Večji med študentkami in študenti kot med splošno populacijo je le odstotek tistih, ki ne bi volili nobene stranke (32 %). Politične preference se značilno razlikujejo po spolu. Več študentk (37 %) kot študentov (25 %) ne bi volilo nobene stranke. Več študentov bi volilo SDS in precej več študentov (12 %) kot študentk (6 %) bi volilo SNS.

Študente smo vprašali tudi, koliko poznajo in kako ocenjujejo delovanje študentskih organizacij: ŠOS in ŠKIS in delovanje lokalnih študentskih organizacij in klubov. 79 % študentov je izjavilo, da bolj slabo ali sploh ne pozna ŠOS, 21 % pa jo pozna dobro ali zelo dobro. Študentje slabo poznajo tudi delovanje svojega lokalnega študentskega kluba. 69 % jih pravi, da kluba sploh ne pozna ali slabo pozna in 74 % študentov v te klube ni včlanjenih.

Kako pa študentje in študentke ocenjujejo svoj vpliv na družbene spremembe, koliko so se pripravljene angažirati? Kar 50 % študentov in študentk, vključenih v raziskavo, ocenjuje, da je njihov vpliv na družbene spremembe zelo majhen ali majhen in samo 11 % jih meni, da je velik ali zelo velik. Spol študentov in izobrazba staršev ne vplivata na to oceno.

Čim manjši je interes za politiko med študenti, tem nižja je njihova ocena vpliva na družbene spremembe; na primer, 30 % tistih, ki se zelo zanimajo za

politiko, ocenjuje, da ima velik vpliv na družbene spremembe in samo 7% tistih, ki jih politika ne zanima. Koliko in kje pa so se študentje pripravljene angažirati? Rezultati kažejo, da so se študentje pripravljene kar precej angažirati v izvajanju družbenih sprememb; kar 61% se jih je pripravljene angažirati in samo 9% se jih sploh ni pripravljeno angažirati. Največ se jih je celo pripravljene angažirati v vseh akcijah, ki prinašajo spremembe v družbi.

Tisto, kar študente najbolj skrbi glede prihodnosti, so družbeni problemi, in sicer povečevanje socialnih razlik (53,3% dokaj ali zelo skrbi, 24,0% srednje skrbi) ter ekološki problemi (43,4% dokaj ali zelo skrbi, 28,1% srednje skrbi). To je pomembna ugotovitev po tem, ko smo nekaj časa v mladinskih raziskavah ugotavljali močno usmerjenost v osebne probleme, stran od družbenih zadev in angažiranja v javnosti. Na drugi strani pa se lahko za tema dvema izbirama skriva občutek osebne ranljivosti, saj to dvojje zlahka postane iz javnega osebni problem. Za prihodnost so bolj zaskrbljeni študenti, ki imajo starše z nizko izobrazbo. Primerjava odgovorov med spoloma kaže, da so študentke v vseh situacijah bolj zaskrbljene kot študentje. Predvsem jih bolj skrbi, da bi bile brezposelne. Kar 53% študentk dokaj oz. zelo skrbi, da bodo brezposelne, medtem ko to velja za 30% študentov. Prej omenjeni rezultati o virih nezadovoljstva, o pričakovanih težavah glede zaposlitve ter podatki o pričakovanih prihodnosti kažejo, da se prikrito slabša situacija žensk v naši družbi in se povečujejo prikriti pritiski nanje. Prehod iz študija v zaposlitev je namreč temeljni korak tranzicije v odraslost, ki omogoča vse druge tranzicije – lastno družino, otroke, polnopravno državljanstvo, socialno varnost.

Predvsem od razmer v širši družbi je odvisno, ali imajo mladi občutek perspektivnosti ali ne. Brez zaupanja v družbeni napredek so namreč tudi želje po osebnem napredku abstraktne in brez podlage. Znane nemške Shellove raziskave mladih (Jugend, 2002, 2006) iz zadnjih let ugotavljajo, da so sodobni študentje zelo realistični in pragmatični in se angažirajo v javnem življenju predvsem tam, kjer se ta angažma lahko povezuje s praktičnimi koristmi in emocionalnim dobičkom. Kjer se ta račun izide, so zelo motivirani. To pa ima svojo neugodno stran, namreč da mladim izjemo hitro in drastično upade motivacija za angažma pri projektih, ki ne ponujajo izboljšanja osebnih možnosti ali užitka. Takšni so praviloma projekti, ki terjajo veliko mero refleksije, odgovornega načrtovanja in odločanja, kritične zavesti in skrbi za druge, kot so na primer zahtevnejši izobraževalni projekti, civilnodružbena gibanja in politični angažma.

Študij kot način življenja

Kaj lahko zaključimo iz rezultatov raziskave? 1) Študentje in študentke v Sloveniji izhajajo iz različnih socialno-ekonomskih in regionalnih okolij,

kar pomeni, da je študij dokaj dostopen vsem socialnim slojem, čeprav se iz podatkov vidi, da so potencialno bolj ranljivi študenti iz socialno bolj depri- viligiranih družin, 2) stroške študija pokrivajo iz različnih virov, čeprav so poglavitni vir preživetja še vedno družinske podpore, na drugem mestu so lastni prihodki in šele na tretjem mestu razne oblike sistemskih podpor, 3) s kakovostjo študija so relativno zadovoljni, čeprav je iz ostalih odgovorov razbrati, da sami poenostavljajo način študija, saj so jim še vedno glavni vir študija zapiski in čeprav vsi uporabljajo moderne tehnologije, internet kot študijsko gradivo na primer uporablja le slaba desetina študentov, 4) da niso preveč zahtevni glede študija, kažejo tudi podatki o študiju v tujini, saj je komaj 3% anketirane populacije opravilo do sedaj del študija v tujini oz. jih ima le 14% željo, da bi v prihodnje del študija opravili na tujih univerzah, 5) četudi so dokaj zadovoljni s socialnim položajem v sedanosti, pa vsaj polovico študentov skrbi prehod v zaposlovanje, med njimi prevladujejo študentke in tisti s slabšim socialno-ekonomskim položajem izvirne družine, medtem ko študentje in tisti iz družin z boljšim ekonomskim položajem glede svojih zaposlitev niso zaskrbljeni, ker študirajo področja, ki so defici- tarne, oz. ker imajo družinsko podporo in omrežja, ki jih bodo aktivirali tudi za lažji prehod v zaposlitev, 6) ekonomska osamosvojitvev in reševanje stanovanjskega problema je tudi največji izvor nezadovoljstva in skrbi študen- tov in študentk, medtem ko so zelo zadovoljni s slogom študentskega življe- nja, svobodo, zabavo, 7) za izboljšanje poklicnih možnosti so se pripravljene predvsem dalje izobraževati, manj pa so pripravljene na razne oblike mobil- nosti in iskanja zaposlitvenih možnosti ali priložnosti izven kraja bivanja ali izven ožjih poklicnih kvalifikacij, 8) vsaj na diskurzivni ravni so občutljivi za družbene probleme, saj jih v prihodnosti najbolj skrbijo družbena neena- kost in večanje socialni razlik ter ekološki problemi in so se pripravljene tudi osebno angažirati za reševanje družbenih problemov.

Rezultati raziskave kažejo, da prehod na univerzitetni študij za mlade v Sloveniji danes pomeni predvsem nek samoumeven del podaljšane mladosti in pozitivno življenjsko opcijo in pravico. Torej študija ne dojemajo več kot možnost ali priložnost, povezano z izrecno željo po študiju ali norma- tivno zahtevo. Na to kaže velik odstotek študirajoče mladine v Sloveniji pa tudi njihova nizka zahtevnost in majhna kritičnost do študijskega procesa ter zelo stereotipna izbira študija (spolne razlike). V letu 2008 je študiralo 54,8% mladih od 20–24 let, kar je eden najvišjih odstotkov študirajoče mla- dine v Evropi (Ignjatovič in Trbanc, 2009). Danes je norma nadaljevati študij na visokih šolah in fakultetah, vsaj v evropskem prostoru, močna. Ta norma pomeni, da se od odraščajočih pričakuje, da ostajajo v šoli podaljšano obdo- bje in dosežejo visoko stopnjo izobrazbe. Podlaga za to normo je prepri- čanje, da se mlade najbolje pripravi za delo s formalnim izobraževanjem. Današnji status in profil študentske mladine izhajata iz dveh družbenih

sprememb, ki bistveno spreminjata tudi položaj mladih: od podaljševanja študija, ki vodi v daljšo ekonomsko in socialno odvisnost, predvsem od izvorne družine in iz krize neoliberalne ekonomije, ki zožuje zaposlitvene možnosti mladih na prehodu v odraslost.

Študij je torej postal za mlade po dvajsetem letu način življenja. Visokošolski študij je v Evropi in Sloveniji že od sedemdesetih let dalje glavni generator individualizacije življenjskih potekov in slogov življenja. Potrošniška družba in nove tehnologije, ki so v veliki meri usmerjene prav na ta segment populacije, pa jim vse močnejše definirajo kriterije za kakovost in vsebino življenjskega sloga v času študentskega življenja (Côté, 2000; Arnett, 2007; Walther, Schlathof, 2001; Ule, 2008). S starši pa so študentje vsaj v Sloveniji vzpostavili tudi neke vrste pakt o domači oskrbi, dokler traja študentsko življenje. Z velikodušno davčno politiko do študentskega dela je le to postalo pomemben element vzdrževanja študentskega sloga življenja. Ker je prihodnost nejasna in problematična, se študentje oklepajo sedanjosti in poskušajo ohraniti študentski slog življenja čez tipična študijska leta. Vse to so seveda razlogi za burne odzive študentov na predlog sprememb študentskega dela v okviru zakona o malem delu.

Sočasno s podaljševanjem šolanja se razteza obdobje odvisnosti ali polodvisnosti mladih od izvornih družin. Podaljšana odvisnost od staršev, ki nikakor ni le materialne narave, je proces, ki je opazen povsod po Evropi, le da so regionalne razlike velike (Du Bois-Reymond in Chisholm, 2006). Za Slovenijo velja, da je ta proces posebej izrazit. Sodobne evropske in tudi slovenska družba torej zahtevajo zgodnja mentalna in vedenjska prilagajanja ob hkratno kontradiktornih pogojih zanje: podaljšano izobraževanje in podaljšano obdobje ekonomske odvisnosti sta v ostrem nasprotju z zahtevami po zgodnjih izbirah in prevzemanjem odgovornosti zanje. Obenem pa je jasno, da sedanje gospodarstvo ne potrebuje toliko univerzitetno izobraženih ljudi, kot jih ustvarja izobraževalni sistem.

Največji problem postfordističnega trga dela je, da ne more vsrkati vseh, ki končajo izobraževanje (Mørch in du Bois-Reymond, 2006: 33). To neuje-manje deprivilegira številne mlade in povzroča, da izgubljajo vero v to, da je dobra izobrazba pogoj za uspeh. Ker izobrazba ne vodi do zaposlitve, mladi izgubijo voljo do izobraževanja in vztrajajo v šoli, ker nimajo druge možnosti. Tudi naložbe v izobraževanje tako postanejo dvoumne, kajti prihodnji dobiček od izobraževalnih prizadevanj je postal vse manj napovedljiv. Mnogi diplomanti pristanejo v zaposlitvah, ki so daleč pod ravnjo njihove izobrazbe in spet so najbolj oškodovani pripadniki nižjih slojev, manjšinske etnične pripadnosti in ženske. Kdo dobi delo, ustrezno izobrazbi, je med enako usposobljenimi mladimi odvisno od družinskega ozadja. *»Univerzitetna diploma je vstopnica, ki dovoljuje vstop na pot do uspeha, toda nikakor ni vstopnica za uspeh,«* pravita znana kanadska raziskovalca (Côté in

Allahar, 1994: 40). Za tiste, ki ne morejo priti niti do te vstopnice, je ta poverilnica kruta igra.

Stroške financiranja študija je neoliberalna država uspešno preložila na ramena družine in samih študentov. Ker pa družine razpolagajo z zelo različnim socialnim, kulturnim in tudi ekonomskim kapitalom, je seveda takoj razvidna temeljna neenakost med študenti, pa naj gre za dostop do informacij, dostop do »pravih ljudi« ali pa zgolj za razliko v kupni moči. Študentje, ki prihajajo iz deprivilegiranih družin, morajo vstopiti na študentski trg dela. Ugotavljamo, da le-ta opravlja finančno kompenzacijo: študenti ekonomsko deprivilegiranih družin morajo delati, in to v prekarnih, negotovih, nizko plačanih oblikah dela. Delodajalci izkoriščajo dobro izobraženo, nezahtevno delovno silo, brez nudenja kakršnekoli socialne opore. Največji dobičkarji trenutnega stanja na trgu dela pa so seveda delodajalci, ki praktično zastonj in brez obveznosti dobivajo sposobno delovno silo. Ko pa študent doštudira, ga delodajalec običajno zamenja z novim študentom, saj je to znatno ceneje, kot pa redno delovno razmerje. Govorimo torej o posebnem načinu vstopa na trg delovne sile, kjer študent pogosto opravlja prav tako delo (ali pa se vsaj pripravlja nanj) kot kasneje, ko že ima diplomu v žepu, le da znatno ceneje in na račun lastnega socialnega statusa in lastne socialne ranljivosti (študentsko delo je najbolj fleksibilna in s tem najbolj tvegana oblika dela).

Zakaj gre ta izobraževalni »biznis« naprej, čeprav porabnikom ne daje tistega, kar jim obljublja? Čeprav se lahko slogi poučevanja spreminjajo in se dogajajo površinske spremembe, so temeljni parametri, s katerimi operira sodobna šola, ostali isti kot v klasični industrijski dobi. Prav predpostavka, da bo neomejeno izobraževanje izzvalo neomejeno gospodarsko rast, in da je izobraževanje monopol šol, postaja v sodobnosti vedno bolj neprepričljiva (Côté in Allahar, 1994: 44). Res pa je, da se storitvene dejavnosti, ker ne zahtevajo izobrazbe, statusno razvrednotijo, so slabše plačane, mladi v teh delih pa socialno marginalizirani (dela za migrante). Zanimivo je tudi vprašanje, ali ne služi ravno samo razširjanje študija, njegova večja dostopnost, vse širša ponudba, neposredno prav sami neoliberalni ideologiji »vsak je svoje sreče kovač?« Namreč, širša dostopnost izobrazbenega kapitala zakriva dejstvo, da obstajajo globoke ekonomske razlike, ki vztrajajo, in to ravno na račun tega, ker je znanje blago. Navidezno izenačevanje posameznikov na ravni kulturnega kapitala vodi do opravičevanj in poglobljanj ekonomsko-socialnih razlik. Neposredno je to vidno že v samem dejstvu, da odstotek študentov narašča z izobraženostjo staršev. Nekaj teh odstotkov zanesljivo prispeva prav višji kulturni, simbolni kapital staršev, ki neposredno vpliva na aspiracije in možnosti otrok. Nezanemarljiv odstotek študentov pa seveda prispeva prav razlika v ekonomskem kapitalu, ki je posledica višjih družbenih položajev.

Zakon o malem delu je torej parcialni ukrep države, ki seveda pomeni neprijeten vdor v na videz stabilen študentski način življenja v status quo, ki so ga študentje nehote sklenili z državo. To ne pomeni, da naj država ne bi posegala v študentsko življenje. Že nekaj časa sociologi opozarjajo, da bo potrebno državne politike preusmeriti od varovanja statusov k lažšanju prehodov in prehod iz študija v delo je eden ključnih v življenjskem poteku. Če hočemo študente preusmeriti nazaj k študiju in pospešiti študij ter olajšati prehod v zaposlitev, bo treba razmisliti še o vrsti ukrepov, ki naj bodo univerzalni in naj zadevajo celotno študentsko populacijo in ne samo njen najbolj ogrožen del. Nekaj ukrepov se ponuja samih od sebe: minimalni univerzalni dohodek za študente, s katerim bi simbolično priznali študij kot delo, seveda z zahtevami, vezanimi na rezultate dela, večja povezava med delodajalci in izobraževalnimi institucijami, ki bi omogočala bolj naraven prehod v delo po sposobnostih in ne po socialnih omrežjih.

LITERATURA

- Arnett, James (2007): *Adolescence and Emerging Adulthood*. New Jersey, Pearson: Prentice Hall.
- Beck, Ulrich in Beck-Gernsheim, Elisabeth (2002): *Individualization. Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Braungart, G. Richard in Braungart, M. Margaret (1989): *Political Generations*. V Braungart/Braungart (ur.), *Research in Political Sociology* (4), 281–319. New York: JAI Press.
- Bürne, Daniel (2009): *Youth in Revolt. Austrian students show the way forward*. Dostopno preko Socialist World Net <http://socialistworld.net/eng/2009/11/0602.html>, 6. 11. 2009.
- Carr Steelman, L.; Powel, B. (1991): *Sponsoring the Next Generation: Parental Willingness to Pay for Higher Education*. *American Journal of Sociology* 96 (6): 1505–1529.
- Côté, E. James, Allahar, L. Anton (1994): *Generation on Hold: Coming of Age in the late twentieth Century*. New York: New York Univ. Press.
- Côté, E. James (2000): *Arrested Adulthood. The Challenging Nature of Maturity and Identity*. New York: New York Univ. Press.
- Côté, E. James (2002): *The role of identity capital in the transition to adulthood: the individualization thesis examined*. *Journal of Youth Studies* 5 (2): 117–134.
- Côté, E. James (2007): *Youth and the provision of resources*. V H. Helve, J. Bynner (ur.), *Youth and Social Capital*. London: The Tufnell Press.
- Du Bois-Reymond, Manuela in Chisholm, Lynne (ur.) (2006): *The Modernization of Youth Transition in Europe*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Eurobarometer (2008): *Nacionalno poročilo Slovenija*. Pomlad 2008. Dostopno preko http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb69/eb69_si_nat.pdf 6. 11. 2009

- Eurostudent 2008: Handbook of data Conventions and data input templates <http://www.his.de/abt2/ab21/Eurostudent/docs/handbook.pdf> 6. 11. 2009
- Furlong, Andy in Cartmel, Fred (1997): *Young People and Social Change*. Buckingham: Open University Press.
- Griffin, Christine (1993): *Representations of Youth: the Study of Youth and Adolescence in Britain and America*. Cambridge: Polity Press.
- Helve, Helena in Bynner, John (2007): *Youth and Social Capital*. London: The Tufnell Press.
- Ignjatović, Miroljub in Trbanc, Martina (2009): Zaposlovanje in brezposelnost mladih: aktivni, fleksibilni in prilagodljivi. V Tatjana Rakar, Urban Boljka (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo. Analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*, 39–57. Urad za mladino pri MŠŠ.
- Ilišin, Vlasta (2007): Društveni status, problemi i budućnost mladih. V Ilišin, V.; Radin, F. (ur.), *Mladi: problem ili resurs*, 39–83. Zagreb: Institut za društvena istraživanja.
- Inglehart, Ronald (1977): *The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Keniston, Kenneth (1971): *Young and dissent. The rise of a new opposition*. New York: Harcourt Brace.
- Lerougetel, Antoine (2003): French students protests university reform. World Socialist Web Site. Dostopno preko <http://www.wsws.org/articles/2003/dec2003/fran-d17.shtml>, 17. 12. 2003.
- Mizen, Phil (2004): *The changing state of youth*. New York: Palgrave MacMillian.
- Mørch, Sven in du Bois-Reymond, Manuela (2006): Learning in times of modernization. *New Directions for Child and Adolescent Development* 113: 23–35.
- Orr, Dominic, Schnitzer, Klaus in Frackmann, Edgar (2008): *Eurostudent III 2005–2008: Social and Economic Conditions of Student Life in Europe*. Bielefeld: W. Bertelsmann Verlag GmbH & Co. KG.
- Reza Nakhaie, M. (2000): Social Origins and Educational Attainment in Canada: 1985 and 1994. *Review of Radical Political Economics* 32 (4): 577–609.
- Roberts, K. (2003): Change and continuity in youth transitions in Eastern Europe: Lessons for Western sociology. *The Sociological Review* 51 (4): 484–499.
- Ule, Mirjana et al. (1996): *Predah za študentsko mladino*. Ljubljana: Zavod za šolstvo.
- Ule, Mirjana (2008): *Za vedno mladi. Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana, FDV.
- Ule, Mirjana, Tivadar, Blanka, Kurdija, Slavko, Rajšp, Simona (2008): *Socialno-ekonomski položaj študentov v Sloveniji. Raziskovalno poročilo*. Ljubljana: CSP IDV.
- Verša, Dorotea in Spruk, Viljem (2004): *Mladi diplomanti na trgu delovne sile*. Ljubljana, Zavod RS za zaposlovanje.
- Vertot, Nelka (2009): *Mednarodni dan študentov*. Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno preko http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?ID=2761, 30. 4. 2010.
- Voigt, Kristin (2007): Individual choice and unequal participation in higher education. *Theory and Research in Education* 5 (1): 87–112.

- Walther, Andreas (2006): Regimes of Youth Transitions. Choice, flexibility and security in young people's experiences across different European contexts. *Young* 14 (2): 119-141.
- Walther, Andreas in Schlathof, A. (2001): Misleading Trajectories: Transition Dilemmas of Young Adults in Europe. *Journal of Youth Studies* 4, 1.
- Wyn, Johanna in White Robert (1997): *Rethinking Youth*. London: Sage.